

PROLETARHOJI HAMAJI MAMLAKATHO, JAK SAVEDI

14
111 D

ОБРАЗЦЫ ТАДЖИКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Составили: Х. Мирзо-заде, Дж. Сухайли,
Дж. Икрами, К. Лутфуллаева,
Бузург-заде.

Под общей редакцией: С. Айни, С. Улуг-
заде, А. П. Дехоти,
М. Турсун-заде,
М. Рахими
И. Брагинский.

Консультант: А. Лахути.

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
ТАДЖИКСКОЙ ССР
СТАЛИНАБАД

1940

NAMUNAHOJI ADABIJOTI TOÇIK

Tartibdihandagon: X. Mirzo-zoda, Ç. Suhajli,
Çalol Ikromi, Lutfullojeva
Kisrijo. Buzurg-Zoda.

Dar zeri tahriri umumiji: S. Ajni, S. Ulug-zoda,
A. P. Dehoti, M. Tursun-
zoda, M. Rahimi,
I. Braginskij.

Konsultant: A. Lohuti,

„Toçikon ta'rixi boj dorand, lajoqat-hoji taşkiloti va politikiji onho dar gu-zaşta baroji heç kas maxfi nest.

Korkunoni Toçikiston! Madanijati mam-lakati xudatonro solo bardored, xoçagiji vajro taraqqi dihed, ba mehnatkāşoni şahru qışloq jori rasoned, dar atrofi xud behtarin pisaroni vatani xudro muttahid kuned va ba tamomi Şarq nişon dihed ki şumo behtarin avlodoni soşohoji xud me-boşed ki onho bairaqi ozodşaviro dar das-toni xud mustahkam nigoh medošand“.

(Az telegrammaji tabrikiji rafiq Stalin ki soli 1925 ba jakūmin konferentsijaji bolşevikoni To-çikiston firistodaast).

Oblozka, forzats va zastavkaho kori rassom **P. Zobnin.**
Muharriri texniki: **H. Hajdar.**
Korrektori mas'ul: **S. Kençajev**

Ba matbaa doda şud 29/VIII-s. 39. Ba copaş içozat doda şud 17/III s. 40.
Formati koqaz 60x92. Çuz'i copı 39³/₄. Çuz'i avtorı 25,0.
Upolglavlit № 7148. Zakaz № 2105. Tiraz 1.0000. Narxaş 13 sūm. 25 tin.

ş. Stalinobod, Kombinati Poligrafiji Tresti Poligrafiji
KXSM RSS Toçikiston.

422470

BA JUBILEJI 10-SOLAGIJI
RESPUBLIKAJI SOVETIJI
SOTSIALISTIJI TOÇIKISTON
BAXŞIDA MEŞAVAD.

SARSUXAN

Hajoti ozodona va xushbaxtonaro xalqi toçik asrho boz orzu mekard. Darboraji in ki adolat va mehnat bar tamomi quv-vahoji vahşiji zulmu istibdod oqubat qalaba xohand kard, afsona va rivojathoji hajratangez, afsonahoje ki hanuz cand asrho peşaz davri mo onhoro bobo va açdodhoji xalqi hozi-raji toçik eçod kardaand, dar muddati qarnhoji bisjore dar şuuri xalq çarajon joftaand va dar onho nigohdoştaşuda to ba ruzhoji mo rasidaand.

Dar in bora rivojati qadima hamin tavr megujad:

Hajoti insoni xushbaxtona va duraxşon bud, na dard budu na marg, na zulm bud, na istibdod. Vale qahri ilohi dar on vaqt ba sari odamizod Zahhok nom mori zahrogini badxaş-mero rohi kard ki „vaj se dahon, se sar, şaş çaşm va hazor quvva doşt“. Mor qalaba mekunad va mulki adolat va meh-nat ba halokat merasad. In mulk nopadid meşavad va mulki sitamu bedod, mulki zulmu fireb barqaror megardad. Az zulm va asorati mori badxaşm—zahhok, xalojiq azobu uqubatho mekaşand va ba çon merasand. Ammo dar in mijon az vodi-hoji kuhiston pahlavoni nomdore mebarojad. Bo hamrohiji vaj Kovaji ohangar bapo mexezad, vaj peşdomani carmini xudro bajraqi ishon karda mebardorađ. Xalojiq ba şuriş me-ojand va zulmu istibdod şikast mexurad. Davlati nur va meh-nat az sari nav hukmron megardad.

Dar in rivojat xalq darboraji baxti nurafşoni ojandaji in-sonijat orzuhoji hameşagiji xudro ifoda karda ast.

Ammo xalq na tanho orzu mekard, balki dar muboriza baroji in hajoti xushbaxti çonho ham fido karda ast.

Az vaqthoji qadim in taraf sahifahoji ta'rixi xalqi toçik pur az şurişhoji qahramononaji ommaji mehnatkaş, pur az ishon-hoji dehqonon meboşand ki in şurişho bunjodi soxti içtimoiiji hukmron va eksploatatsijaro ba zilzila meovardand. Ammo

in šurišo ba maqlubijat ducor šudand, cunki onho pareşon budand va dar onho rohbarijati proletari nabud.

„Šurişhoji alohidaji dehqonon — megūjad rafiq Stalin — ba jagon natiçaji çiddi rasonda nametavonand. Šurişhoji dehqonon faqat dar mavride ba muvaffaqijat rasida metavonand ki bo šurişhoji korgari pajvast şavand va korgaron ba šurişhoji dehqonon rohbari kunand“.

Tanho dar natiçaji Revoljutsijaji Sotsialistiji Kabiri Oktjabr xalqi çafodidaji toçik ba in tavr rohbarijat sohib şud va qalaba kard.

Bo joriji xalqi kabiri rus, dar tahti rohbariji partijaji komunisti, ba şarofati qamxūriji peşvoji xalqho Stalini Kabir xalqi toçik ba avçhoji soxti sotsialisti rasid, qalabahoji duraxşoni sotsializm dar Toçikiston ba lavhahoji Konstitutsijaji Staliniji Respublikaji Sovetiji Sotsialistiji Toçikiston bo harfhoji zarrin naqş joftaand.

Ba amal omadani orzuhoji hazorsolaji xalqi toçik faqat dar tahti bajraqi surxi Sovetho mujassar şud.

Xalqi mehnatkaşi toçik haq dorad ki bo in qalabahoji olamşumuli xud faxr kunad va şodmoni namojad. İdi dahsolagiji RSS Toçikiston darhaqiqat tantanaji xalqi toçik ast ki bo naş'unamoji quvvahoji eçodi dar hama sohahoji soxtmoni xoçagi va madani, bo çarajonhoji nav-banavi taşabbusi xalq va bo muborizaji şiddatnok baroji ba dast darovardani qalabahoji nav, — tantana joft.

Bo hamrohiji tamomi xalq korkunoni soxtmoni sotsialistiji fronti suxani badei — navisandagon, şoiron va tamomi xodimoni san'at ham nomi Stalinro virdi zabon soxta ba sūji qalabahoji nav meravand.

Tarona, suxani badei bo hajot va maişati xalqitoçik ba tavi mahkam pajvast gaştand.

Xalqi toçik bo şoironi xud ki hanūz dar guzaştaji dur, dar zamonhoji tiraji istibdodi feodali va zulmati dini ba xalq suxani şoironaji ozodi xudro meovardand, faxr mekunad.

Şoironi buzurg ki dar zindagişon onhoro zolimon, amiron, xonho ronda, ta'qib namuda, kušta, ba baloho giriftor kardaand va ba'daz vafotaşon ruhonijoni reaksioni ba xotiri toçdoron va eksploatatorho dar haqqi onho durūqho bofta, mirosi adabi va ilmiji onhoro qalat tafsir kardaand, dar bajni

xalq hameşa bo muhabbat va ehtiromi zijod jodovari karda meşavand.

Vale faqat dar zamoni soveti, xalqi toçik ki zançirhoji zulm va qulomiji diniro şikasta partofta ast, imkon pajdo kard ki az mirosi adabiji klassikiji xud hamaji vajronkorihoji badqasdona va ma'nidodhoji qallobiro dur karda ba on sohib şavad va az vaj onciro ki pazmurda şudan nadorad, bo nazari tanqid az xud kunad va ba gançinaji madanijati millişaklu sotsialistimazmuni xud doxil namojad.

Ommahoji mehnatkaşi Toçikiston ki bo azmu irodaji zūr ba balandihoji madanijat bolo şuda istodaand, tanho dar zamoni soveti tavonistand az bajni xud jakqator şoiron va navisandagoni navro ba majdon barorand ki onho naş'unamoji madanijat va adabijoti ba'dazoktjabriji Toçikistonro ifoda mekunand.

Dar zamonhoji peş ham mehnatkaşi toçik tamomi rohi hajotiaşro surudgūjon taj mekard — ammo on surudho surudhoji qam, surudhoji alamu hasrat budand. In mazmun dar tsikli lirikahoji „qaribi“ — dar surudhoji kambaqali becoraje ki dar çustuçuji jak parca non maçburan vatani xudaşro tark namuda, dar qaribi bo azobu uqubatho umr ba sar meburd, xele dilsūzona va badeona ifoda şudaast.

Dar qaribi gašta-gašta rangi zard ovardaam,
Rangi zardamro ba peşi ahli dard ovardaam.
Rangi zardamro bubinu az xazonam jod kun,
Bar sari qabram nişinu jak dame farjod kun!

Tanho dar asri soveti xalqi mehnatkaşi sohibixtijor va xuşbaxt, darboraji hajoti bosaodat, darboraji Lenin va Stalin ki in hajotro baxşidaand, ba taronagūji sar kard:

In zindagira ba mo Stalin dodaj,
Rohi nava vaj ba ruji mo bikşodaj,
Rahmat ba rafiqu rahbari mo rahmat,
Peşonaji mo guzoşt dasti şafqat:

* *

Dar şakli oliji badei tasvir va ifoda namudani in hissijoti navi xalq, ba majdon ovardani asari kaloni badeije ki hajoti nav va odamoni navro tasvir kunad, vazifaji mas'ulijatnok va dar barobari in bisjor iftixornoki adabijoti sovetiji toçik ast ki inro navisandagon va şoironi toçikiston his mekunand.

Dar barobari hamin, dar qatori tamomi xalq ki korhoji kardagiasro çam'bast mekunad, navisandagon niz xudro vazifador hisob mekunand ki ba munosibati dahsolagiji RSS Toçikiston dar peşi xalq az rohi tajkardaji adabijoti toçik hisobot dihand.

In hisobotro navisandagon dar šakle ki onho az hama munosibtar mešumorand, ja'ne dar šakli jak maçmuaji badei, dar šakli almanax medihand ki on asarhoji intixobšuda va porcahoji adabijoti toçikiro az ruzi pajdojiši on to ba ruzhoji mo, darbar megirad.

Dar intixobi namunahoji adabijoti ba'dazoktjabri cunin vazifa ba peş guzošta šud ki na faqat rohi tajkardašuda in'ikos jobad, balki dar rohi boloraviji navi eçodiji adabijot qadam ham partofta šavad; na faqat az muvaffaqijathoji adabijot hisobot doda šavad, balki dar muboriza baroji ba kamol-rasoniji on, dar muboriza baroji asarhoje ki lojiqi davraji buzurgi tadriçan ba fazaji oliji kommunizm guzaştan bošand, çustuçi roho va usulhoji nav ham nišon doda šavad.

Vazifaji in sarsuxan, dar asosi in hisobotdihiji badeiji ba xud maxsus, rohi tajkardašudaro ma'nidod kardan, davrahoji azzarguzaronidaji adabijoti toçikro, muvaffaqijathoji on, kam-budihoji onro ravšantar muajjan kardan, vazifahoji taraqqiji ojandaji onro durusttar bajon namudan mebošad.

I

Adabijoti toçik, citavre ki har jak adabijot, to ba rešaas azoni xalqi xudaš mebošad, rohi taraqqiji adabijoti toçik bo rohi ta'rixiji taraqqiji xalqi toçik aloqaji qavi dorad.

„Toçikon ta'rix i voj dorand. Iste'dodi taškilotcigi va politikiji onho dar guzašta ba heç kas pinhon nest“ — in ast on bahoji olije ki peşvoji xalqho rafiç Stalin ba in rohi tajkardašuda doda ast.

Muvofiqi hamin rohi ta'rix i, etaphoji asosiji taraqqiji adabijoti toçikro qajd namudan mumkin ast.

Hududi asosi dar in rohi taraqqi Revoljutsijaji Kabiri Oktjabr mebošad.

Tanho dar natiçaji revoljutsijaji Oktjabr toçikon taraqqi jofta va cun millat çam'omadand. Ja'ne onho xudi hamon rohero taj kardand ki onro digar respublikahoji sovetiji Šarq ham guzaštaand; jake az xususijathoji taraqqiji onho iborat az on ast ki „onho cun millat taraqqi karda, çam' va mutahid mešavand na dar zeri bajraqi tartiboti burzuazi, balki

dar zeri bajraqi Hokimijati soveti. In dar ta'rix fakti benazirest, vale ba har hol in fakt ast“. (Stalin, Marksizm va mas'alaji milli, sahifaji 156).

In fakti benazir ba on vobasta ast ki dar Toçikiston, peşgüji dohijonaji Lenin darboraji on ki bo joriji proletariati qalabakardaji mamlakati sotsializm bo rohi qajri kapitalisti az feodalizm rost ba sotsializm taraqqi karda guzaştani millathoji pasmonda, ba tavri duraxšon ba hajot tatbiq šudaast.

Muvofiqi hamin mo metavonem ki adabijoti toçikiro ba du davraji asosiji taraqqi çudo kunem:

1. Etapi to Oktjabr — davraji hukmroniji munosibathoji feodali.

2. Etapi ba'daz Oktjabr — davraji muboriza baroji barqaror namudani munosibathoji sotsialisti va qalabaji sotsializm dar Toçikiston.

Peşaz hama hadhoji etapi tooktjabriji adabijoti toçikro az çihati zamon va makon muajjan namudan lozim ast.

Dar inço dar istido bojad da'voji duxelaji ba'ze šarqšinosonro ki ba sohibi kardan ba mirosi adabijoti klassiki haqnok budani xalqi toçikro darhaqiqat inkor mekunand, ba tavri qat'i rad kardan lozim ast.

Avvalan, hamin tavr da'vo mekunand ki gūjo to ba asrhoji XV va XVI, to ba vuçud omadani davlati xoniji Buxoro, darboraji **adabijoti toçiki** çoji gap zadan nabuda ast. Tamomi adabijoti klassikiji guzašta (asrhoji X—XV) gujo ki toçik nabuda, **eroni** buda ast. Inxel fikr rondan xilofi fikrhoji ta'rix i va qajri ilmi ast.

Darhaqiqat, agar az zamonhoji xele qadim, az zamonhoji suqdiho va qajra çam'pušem va darboraji adabijote ki ba zaboni adabiji **toçik**, ba zabone ki az tarafi xalqi toçik asosan qabul šuda va mafhum ast, gap zanem ongoh ta'rix i in adabijot az asrhoji IX va X sar mešavad. Magar adabijote ki adabijoti **klassikiji zaboni forsiji nav** nom girifta ast, istidoji xudro az Osijoji Mijona namegirad? Jakumin namunaji in adabijot qasidaji **Abbosi Marvazi** mebošad va begap nest ki ba zaboni forsi avvalinbor ta'lif karda šudani „Šohnoma“ ro ba **Mas'udiji Marvazi** (Marvi) taaluf dorad gufta hisob mekunand. Magar, toçiki buxoroji — **Rūdaki** sardaftari haqiqiji in adabijot ba šumor nameravad? Nihojat gufta metavonem ki hazor bajti „Šohnoma“ji bezavoli Firdavsi ba šoiri toçik — **Daqiqi** taalluf dorad.

Inak baroji hamin ba fikrhoji dar bolo guftašuda ki agar durust mulohiza karda šavad, az muvaffaqijathoji madaniji

guzašta dast kaşidanro talqin mekunand, mo metayonem bo suxanhoji benaziri rafiқ **Molotov** ҷавоб dihem: „... tamomi muvaffaqijathojo haqiqiji madanijati xalqho, harqadar onho ba guzaştahojo dur ojid boşand ham, dar davlati sotsialisti qadr baland dorand va onho imrӯz dar peşi nazari xalqi xud va dar peşi nazari tamomi xalqhoji Sojuzi Soveti bo duraxşoniji haqiqiji idejaviji xud zinda şuda bapo barmexezand. Bolşevikho na az on odamoneand ki xеşigariji xudro bo xalqi xud faromӯş karda boşand“ (az nutqe ki ba munosibati XXII solagiji Oktjabr erod karda şudaast).

Inast ki mo hududi adabijoti tooktjabriji toçikro muajjan karda, az ҷihati **zamon**, onro az asri X, az **Rӯdaki** ki hazor-solagiji vafotaş dar soli 1941 meşavad, sar mekunem.

Sonijan, mo ba hamin tavr fikrhoji ba'ze az hamon şarқşinoson vomexurem ki onho kategorijahoji ta'rixiji ba guruhhoji etniki, qavmho va xalqho oid budagiro, bo mafhumi tangi geografi ivaz kardani meşavand. In tavr şarқşinoson az protsessi ta'rixiji ba ҷohoji gunogun sokinşaviji xalqi toçik, az taqdiri ta'rixiji vaj tamoman caşm pӯşida, majli onro dorand ki ba qatori şoir va navisandagoni toçik va jo ki ba qavli onho Osijoji Mijonagi, hamon şoiron va navisandagoni forsizabonro darovarand ki onho dar xoki Toçikistoni hozira, incunin dar Buxoro va Samarqand **zoida** şuda boşand va dar aqidaji şarқşinoson, darjoji Omu **dar tamomi davraho** jak devori şikastnopazir şuda xizmat mekunad ki gӯjo vaj jaknav' saddi cini ast.

Magar, bo ilm heҷ aloqa nadoştani inguna nuqtaji nazari xilofi ta'rixro ibsot kardan lozim ast?

Roli darjoji Omu cun **hudud**, hargiz mutlaq nest; hargiz az xudi xarakteri geografi omada namebarojad, balki az şaroiti tamoman konkreti va ta'rix ki dar davraji muajjan baham merasad, omada mebarojad.

Agar asrhoji X—XV-ro girem, mebinem ki darhaqiqat taqdiri ta'rixiji qavmho va xalqhoji forsizabon dar har du tarafi darjoji Omu, dar in muddati ta'rix, az naş'unamoji madanijati davraji Somoniho sar karda to ba falokatihoji zulmi Muqulon, cunon ba hamdigar **pecudarpec bud** ki hamaji in xalqho dar on vaqt dar jak zabon eҷodkori **jagona** adabijot şuda mebarojand. Mazmuni realiji ta'rixiji in davra na faqat dar ta'sirrasoni ba jakdigar, balki mahz dar pecudarpec budani taqdiri ta'rix ast ki ba eҷod karda şudani adabijoti jagona ovarda rasonida ast.

Az protsessi zinda, haqiqi va ta'rix duri ҷusta, onro ba

tavri sun'i ba „hikmat“hoji mahdudi geografi badal namudan, ba holati mazhaka mondan ast.

Masalan ҷoji tavalludi **Daқиqiro** ham Samarqand ham Buxoro va ham Tus gufta nişon medihand. Naxod ki to ba hamon vaqte ki dar doirahoji akademiki ҷoji tavalludi ӯro puxta muajjan kunand, xalqi toçik bojad az in şoiri ba hama ma'lum va maşhuri xud muvaqqatan dast kaşad? Jo ki navisandaji toçik budan jo nabudani Abӯali Sino vajo Kamoli Xӯçandiro ki jake az onho dar nazdikiji Buxoro va digaraş dar Xӯçand (Leninobodi imrӯza) zoida şuda, vale hardujaş ham dar Eron — jake dar Hamadon, digare dar Tabriz — vafot kardaand, ci tavr bojad muajjan kard — az ҷihati ҷoji tavallud, jo ki ҷoji istiqomat va jo ҷoji vafot?

Joki dar haqqi şoiri toçik Adib Sobiri Tirmizi ci hukm kunem? Zero „tazkira“ho darboraji vaj megӯjand ki dar Buxoro tavallud şuda, dar Xuroson naş'unamo jofta ast va dar davraji sulton Sanҷar az Tirmiz ba Marv aftoda ast, dar Hirot tahsili ilm namuda va dar Xorazm vafot karda ast (ba tavr vahşijona ba darjo qarq karda şudaast).

Ma'lum ast ki hamaji in „nomafhumi“ho tanho baroji hamon kasho muşkil va halnaşavanda ast ki mexohand omӯzişi muajjani **ta'rixiro** bo nuktacinihoji geografi badal namojand. Aҷobati kor dar inçost ki hamintavr şarқşinoson tamomi „muşkiliho“ro dar oxir bo hamin hal mekunand ki hamaji navisandagon va şoironi namojoni asrhoji X—XV (ham Rӯdaki buxoroji va ham Firdavsiyi tusi)ro azoni adabijoti Eron karda nişon medihand, va ba qismati adabijoti „maxsus toçikon“ jak bӯlak şoironi ahli sarojro ki ba dargohi xonho va amironi Osijoji Mijona ҷulida megaştand va bisjoriji onhoro kajho xalq faromӯş kardaast, bo tadqiqhoji akademiki dilsӯzona ovarda mecasponand.

Inak baroji hamin mo dar halli in mas'ala na faqat haminro ba asos megirem ki dar bajni buzurgtarin namojandagoni adabijot bisjor şaxsoni dar xoki Toçikistoni hozira joki Osijoji Mijona zoida şudagi hastand va, gӯjem, az ҷihati ҷoji tavalludaşon toçikand (Rӯdaki, Abӯali Sino, Nosir Xisrav, Kamoli Xӯçandi va qajra); gap dar on ast ki, **avvalan**, az ҷihati **ta'rix** adabijoti tamomi in davra cunon ast ki on eҷodi jakçojaji tamomi xalqhoji forsizaboni **har du tarafi** darjoji Omu meboşad va on şoiron va adibon saromadoni ham adabijoti toçikoni hozira va ham adabijoti Eroni hoziraand; **sonijan**, mahz dar natiҷaji haminguna rohi ta'rixiji taraqqi, ommaji xalqi toçik hamaji in mirosi madaniro **azoni**

xud medonad, navisandagon va šoiri buzurgi in adabijotro navisandagon va šoiri **xud** meşinosad. Binobarin adabijoti tamomi in davraro monopolijaji Eron donista va huquqi mirosi onro tanho ba Eron taalluq dodan hargiz mumkin nest.

In mas'ala bavositaji ta'rix, bavositaji xudşinosiji xalqi sovetiji toçik hal karda meşavad, na in ki bavositaji tafakkurot dar kabinethoji akademiki.

Dar in bora izhoroti navisandaji ukrainagi rafiğ Bazan ki guftahoji rafiğ Stalinro dar asnoji voxūri bo navisandagon Fadejev va Pavlenko, tavçeh namuda ba gapaş dalel meorad, xele xarakternok ast. In tavçehro mo tamoman dar inço qajd mekunem:

„Rafiğ Stalin maxsusan bodiqqat holçūri namud va hatto oşnogiji in rafiğonro bo zuhurot va nomhoji adabijoti eçodiji xalqhoji **toçik**, qirgiz, qalmiq, lakki adabijoti onho mutaassifona to hanūz ba daraçaji lozim ba xonandaji soveti ma'lum va şinoso naşudaand, taftiş namud. Rafiğ Stalin darboraji šoiri ozarbojçoni Nizomiji Gançavi gap zada, az şe'rhoji vaj jakcand porcahoro misol ovard, to ki bo suxani xudi šoir, beasos budani on fikrhojero ki in šoiri buzurgi xalqi barodaronaji ozarbojçoniji moro tanho baroji on ki vaj bisjortarin dostonhoji xudro ba zağoni eroni navištaast, mexolhand ba adabijoti Eron bidihand, nişon doda va rad kunad“ („Pravda“ raqami 92, sajjūmi apreli soli 1939, dar zeraş mo xat kaşidem.)

Binobarin hamin, hududhoji makoniji etapi tooktjabriji adabijoti toçikro muajjan namuda istoda, mo fikrhoji dar davraji asrhoji X—XV ba du tarafi darjoji Omu çudo karda, ba parcaho taqsim namudani on adabijotro cun fikrhoji sxolastiki, xilofi ta'rix va sun'i, girifta dur mepartojem.

Adabijoti in davraji **klassikiro** adabijoti **toçiki-forsi** nomidan durusttar meşavad. Hamaji simohoji buzurgi in adabijot—Rūdaki, Firdavsi, Abūali Sino, Xajjom, Nosir Xisrav, Hofiz, Kamoli Xūçandi, Sa'di va digaronro—xalqi toçik hargiz namexohad ki tanho ba adabijoti Eron dihad. Xalqi toçik **hamaji** onhoro šoiron va mutafakkironi buzurgi **xud** meşumorad.

Davraji dujjūmi etapi tooktjabriji adabijoti toçik digar nav' ast.

Az oxiri asri XV va avvali asri XVI taqdiri ta'rixiji xalqhoji forsizabon azham çudo meşavad va rohi taraqqiji

XVI

ta'rixiji xalqhoji intarafi darjoji Omu—toçikon bo taqdiri ta'rixiji xalqi barodaronaji ũzbek ba tavri mustahkam aloqador meşavad.

Dar xoki Toçikistoni imrūza xoniji Buxoro barpo meşavad va dar avval onro sulolaji Şajboniho, ba'd Aştarxonihō, va az asri XVIII sulolaji oxirin—sulolaji Manqitho idora mekunand. Mehnatkaşoni xalqhoji ũzbek va toçik dar zeri zulmu istibdodi hamono jak toçu taxt va eksploatatorho barobar azob mekaşand. Mehnatkaşoni ũzbek va toçik dar şurişhoji xalqi ba muqobili duşmani umumiaşon bo jakçojagi bapo mexezand.

Zumrahoji hokim ki doimo ommaji jak xalqro ba muqobili digaraş meşūrondand, imkon najoftand ki dar bajni xalqhoji ũzbek va toçik tuxmi nifoq korand. Ta'siri madaniji in du xalq ba jakdigar beorom meafzoad va taraqqi mekunad. In ta'siri bajnihamdigari az hamazijodatar ba zabon, ba zaxiraji luqaviji on va ba xudi soxti sarfu nahviji on aks mejobad, va haminro ham bojad qajd kunem ki in ba har du zabon—ham ba zaboni ũzbeki va ham ba zaboni toçiki oid ast. Har du zabon dar natiçaji in ta'siri bajnihamdigariji purfoida taraqqi mekunand va boj meşavand. In dar ajni zamon ba har du adabijot ham ta'sir mebaxşad: ham ba adabijoti toçiki va ham ba ũbeki.

Dar inço misoli barçasta on ast ki jakqator šoiron dar jak vaqt ba har du zabon menavisand, masalan šoiri ũzbek Navoji, Umarxon, Maşrab va qajraho, ham ba toçiki va ham ba ũbeki navištaand. Şe'rhoji buzurgtarin šoiri ũzbek Navoji na tanho dar bajni ommaji xalqi ũzbek, balki dar bajni xalqi toçik ham maşhurand.

Ammo adabijoti forsiji on zamon boşad, harçande ki ba taraqqiji adabijoti toçikiji on zamon jakdaraça ta'sir ham doşt, vale aknun dar inço ba peşi mo, agarci zabonaşon ba jakdigar bisjor nazdik boşad ham, du adabijoti az hamdigar farqnok omada meistand: adabijoti toçiki va adabijoti forsi.

Binobarin etapi tooktjabriji adabijoti toçikiro ba du davra taqsim kardan mumkin meşavad:

Davraji avval az asri X to ba asri XV—ki adabijoti klassikiji toçik (toçik-fors) nom megirad;

Davraji dujjūm az asri XV—XVI to ba asri XX.

II

Buzurgtarin namojandagoni davraji avvali adabijoti tooktjabriji toçik-fors haminhoand:

- Rūdakī vafot dar soli 941
 Daqiqī 930—977
 Firdavsī 934—1020
 ✓ Abūalī Sino 980—1037
 ✓ Nosir Xisrav 1003—1088
 Umar Xajjom 1040—1123
 Adib Sobiri Tirmizī halok şudanaş dar soli 1152
 Nizomiji Arūziji Samarqandī asri XII
 Çaloliddini Rumī 1207—1272
 ✓ Sa'dī 1184—1291
 Ubajdi Zokonī 1270—1370
 Xisravi Dehlavī
 Kamoli Xūçandī vafot dar soli 1390
 Hofiz 1300—1389
 ✓ Abdurahmoni Çomī 1414—1492 *gorad "Kazbi" - "Lump" af*

Ahmadi çomī.
 Darboraji du şoiri buzurgi Ozarbojçoni ki ba zaboni forsi şe'r surudaand, va eçodijoti onho ki dar tamomi adabijoti minba'daji toçiki ta'siri xele zijode doşt, gap nozada guzaştan nameşavad. Jake az onho suxansaroji buzurg **Nizomiji Gançavī** (1141—1203) ast ki asarhoji ũ dar bajni xalqi toçik xele zijod pahn şudaast va digaraş **Xoqonī** (1120—1199) meboşad.

Boz jakqator şoiron va navisandagoni boiste'dod va hurnarmand ki dar bajni xalq onqadar ma'lum naşuda mondaand va ba rohi taraqqiji adabijoti toçik onqadar ta'siri buzurg nadoštaand, dar inço zikr najoftand.

Dar inço maxsusan jak gurūh şoironi maddoh ki kamubeş vazn va ahamijat doštaand, niz nadaromada mondand. Az qatori haminho **Anvarī** ki dar adabijot ta'siri zijod doštaast va asosan ba daraçahoji **formaliji** şe'rijat bolo baromada va dar zanri qasida namuna şudaast niz ba qatori nomburdagoni mo nadaromad. Eçodijoti inho ba eçodkoriji adabijoti klasiki ki darhaqiqat adabijoti toçik **mirosi** xudro az on megirad, xarakternok şuda nametavonad.

Az buzurgtarin namojandagoni davraji dūjjumi adabijoti toçikjabri bojad in şaxşoro qajd kunem:

- Hilolī**, kušta şudanaş dar soli 1523
Muşfiqī, vafot dar soli 1588
 ✓ **Vosifi**, asri XVI
Sajjidoji Nasafi asri XVII
 ✓ **Bedil** 1644—1721
Fitrati Zardūzi Samarqandī 1660—1740

- Hoziq**, vafot dar soli 1831
Savdo 1823—1873
 ✓ **Ahmadi Kalla** 1827—1897
 ✓ **Şohin** 1857—1893
 ✓ **Somī** 1885—1910
 ✓ **Toşxoçaji Asiri**, vafot dar soli 1915.

Dar inço ham bojad qajd kunem ki in rūjxati xele nopurraast: in nişon medihad ki hanūz, xususan davraji dūjjumi adabijoti toçik ba daraçaji lozima omūxta naşuda ast. Omūzişi ba tavri cuçuri etapi toçikjabriji adabijoti toçik beşubha ham rūjxati avval va ham rūjxati soniro vase'tar va purratar megardonad.

Dar in maçmua taqriban az tamomi muallifoni dar bolo zikrjofta porçahoji xurd (ki kamu zijodiji on porçaho az hisobi haçmi maçmua meboşad) girifta şudaand. Dar maçmua jak qismi maxsus ba şoironi rajonhoji kūhi ki hanūz xele kam omūxta şudaand, baxşida şuda ast. Nihojat, eçodkoriji zanon ki miqdoran kam, vale xele muhim va purqimat ast, muhtoçi omūzişi maxsus ast. Dar in maçmua jak-duporca az şe'rhoji şoiraji talantnoki asri XVII—Zebunniso cun namuna peşnihod karda meşavad.

Etapi toçikjabriji adabijoti toçik az çihati **məzmun** bo ci xakternok ast?

Dar inço formulirovkaji klassikiji asosguzoroni marksizm ki dar „Manifesti Kommunisti“ dodaand, tamoman muvofiq meojad:

„Dar har epoxa afkori sinfi hokim afkori hukmron meboşad, ja'ne hamon sinfe ki dar çam'ijat **quvvaji moddiji** hukmron ast, dar ajni zamon dar vaj quvvaji ma'naviji hukmron niz meboşad“.

Maflum ast ki harcand adabijoti toçikiji in epoxa **barziddi** vazniniji az had zijodi soxti hukmfarmo **baromadho karda** va elementhoji progressiviji sinfhoji hokimro taraqqi doda boşad ham, lekin asosan mahz hamon idejahoji hukmronro aks mekunonad va az doiraji hamin çahonbiniji mahdudi sinfi namebarojad. Hatto buzurgtarin namojandagoni in epoxa ham ki mo dar eçodijoti onho elementhoji haqiqatan revoljutsioni ro mejobem, ba har hol bozham dar doiraji çahonbiniji mahdudi sinfi memonand. Cunonci ma'lum ast ki şoiri geniali Firdavsī dar eçodijoti xud to ba daraçaji ma'lume nuqtaji nazari tabaqaji feodaliji kūhnaroki „ozodagon“ nom doştand, aks mekunonad. Nosir Xisrav ki dar eçodijoti ũ mo şarorahoji harakati dehqononro ba tavri ravşan va muajjan mebinem,

dar on šarojiti ta'rixi nametavonist ki mohijati cuquri reaktšioniji ismoilizmro bifahmad va ũ dar asnoji protesti šurišgaronaji xud ba muqobili islom hamin rohi ismoilizmi reaktšioniro mahkam došta girift. Ahmadi Kalla bovučudi nisbatan progressivi budani nuqtaji nazarhojaš, dar on epoxaji ta'rixi to ci andoza ba xalq dušman budani mutlaqijatro nafahmida, nazarijahoji xudro ba har hol ba on čur mekunad.

Vale tanho bo hamin čihati karakteristikaji adabijoti tooktjabri mahdud šudan nodurustast.

Jak čihati maxsusi behtarini namojandagoni in epoxaji adabijoti točik on ast ki onho harcand odamoni epoxaji xud šuda, az hududi ũ baromada natavonista bošand ham, lekin hokimijati doroho, zolimon, hokimoni mustabid va eksploatatorhoji asri xudro **saxt tanqid kardaand**, barziddi rezimi hokim kajfijati oppozitsioniji xudro izhor kardaand, va dar xele mavridho tanqid va protesthoji xudro to ba ifodaji ured va orzuhoji haqiqi va nuqtaji nazari tabaqahoji pojoni xalq rasonidaand.

Cunonci Firdavsi ba harakati mazdakijon ki barakati cuquri xalqi buda va baroji idejahoji kommunizmi primitiv va barobariji umumi muboriza meburd, nekin ast va munosibati musbat dorad ki in nekiniji ũ tamoman xilofi nuqtaji nazari rasmiji feodaliji on davr mebošad. Joki hačvijaji bemisli ũ ba Sulton Mahmudi xunrez ham dar in xusus baroji mo misoli barčasta šuda metavonad.

Dar asarhoji otašbor va purharorati Nosir Xisrav sadōji norozigiji xalq ba muqobili zulm va istisod, ba muqobili točdoron va hokimoni qaddor ravšan va bar-a'lo šunida mešavad; dar ečodijati Abūali Sino, Umar Xajjom va dar xudi hamon Nosir Xisrav ham cunon satrhoji ba tavrī cuqur dahrīgi (ateisti) hastand ki onho na tanho hilagari, makkori va čaholatparastiji ruhonijoni reaktšioniro foš mekunand, balki ba osmon—ba xudo ham hamlaji saxt menamojand.

Ba sahifaji zarrini ta'rixi adabijoti točik šoironi maddoh, xušomadgūj va xizmatgori rezimi hokim, monandi amir Muizzi, Am'āqī buxoroji, Rašid Vatvot va hatto Anvariji širinzabon bo hamaji on muvaffaqijathoji formaliji xud, durusttaraš muvaffaqijathoji formalistiji xud, doxil šuda natavonistand.

Xalq munosibati xudro ba in šoironi maddoh bo „Dar mazammati šuaro“ nom še'ri bisjor xubi Nosir Xisrav ki ba madhijagūjon čavob ast, izhor karda ast. Va šoiri bemisl Kamoli Xūčandi, az rūji naqlho, mahz bo hamin šuhrat jofta

ast ki dar osoraš kalimaji „sag“ va kalimaji madhi podšohro nadarovarda ast.

Hačvija va satirahoji Suzaniji Samarqandi ki xarakteri epigrammi dorand, bo tamomi obdori va barčastagiji xud ba xalq rasida natavonistand, vale satiraji tundu tezi Ubajdi Zokoni ki to ba satirahoji sotsiali bolo raftaand, dar xalq ta'siri cuqur monondaand va xalq onhoro dūst medorad, qimat mešumorad va onho to ba imrūz ham virdi zaboni xalq mebošand.

Jo girem hatto še'rhoji šojoni diqqati Šoiri Tirmizi ba rin jak šoiri nisbatan fikraš mūtadilro ki bo zamoni mo hamohang va hamsadost:

Cun dar dili tu nest vafo dar jak pūst,
Dar cašmi tu jakrang buvad dušmanu dūst.
Bas, bas ki šikojati tu nokarda beh ast,
Rav, rav ki hikojati tu nogufta nakust!

Dar asarhoji navisandagoni asri XIX bošad, elementhoji demokrati bo tamomi ravšani namojon ast. Dar inčo, dar bobati ham az čihati mazmun va ham az čihati šakl az corčubaji adabi va an'anaho berun šuda ba zaboni guftugūji omma nazdik šudan, Saydo misoli xub šuda metavonad. In elementhoji demokratiro mo dar tendentsijahoji ravšannamoji-maorifparvari bozham ba tavrī purquvvattar va ravšantar mebinem; in elementho xususan dar ečodijoti Ahmadi Kalla, Šohin, Somi, Sahbo va Asiri barin navisandagon bo ohangi baland sado medihand.

In elementhoji demokratiro dar ečodijoti šoirone ki az bajni ommaji xalq baromadaand, šoirone ki ham az čihati mazmun va ham az čihati šakl (dar majl doštanašon ba satira) va ham az čihati zabon še'rhojašon holati ruhiji tabaqahoji pojoni aholiji šahrro aks mekunonand, maxsusan qajd karda guzaštan lozim ast. Az čumlaji in šoiron, masalan Faxriji Xūčandi, Čur'ati Samarqandi va digaronro nišon dodan mumkin ast.

Šoiron va navisandagoni dar bolo zikršuda, Firdavsi, Nosir Xisrav, Kamoli Xūčandi va Ubajdi Zokoni barin adiboni davrahoji qadim va incunin Mušfiqi, Ahmadi Kalla barin šoiron va adiboni davrahoji oxirin baroji xalqi točik qimatnokand va dar xotiraji ũ abadi boqi memonand, zero ki onho oqojaji gumanisti doštaand, zero ki onho mehnati odami oddi va becoraro vaf karda, onro ba muftxūriji sinfi hukmron

muqobil guzoštaand, zeroki onho tendentsijaji dahrigi došta, rühonijoni hilakor va gurisnacašmro foš namudaand, zeroki onho baroji idejahoji ravšannamoji-maorifparvari, ba muqobili zulmati dini muboriza burdaand, zeroki onho xalqro düst doštaand va muhabbati vatanro meparvaridaand, zeroki onho ba muqobili zulmi xoriçi va doxili protesti qahrogine kardaand.

Adabijoti toçik mahz hamin idejahoji ba tavrî cuqur progressiviro ki imrûz bo ohangi **nav** sado medihand va ba tarzi **toza** ta'sir mebaxšand, ba xud miros karda megirad. ¹⁾

III

Beciz nest ki mahz dar natiçaji hamin ba tavrî cuqur raf-tori tançidi va oppozitsioni kardanašon ba muqobili rezimi hukmron, behtarin namojandagoni adabijoti tooktjabri ba ta'qibhoji hokimon ducor gašta, dar azobu mašaqqathoji zijod umr guzaronida, bisjoriji onho dar badarqagî va musofirat çon dodaand va jak qismašon ba tavrî vahšijona kušta sudaand.

Beciz nest ki šoironi haqiqi doimo az rûzgori sijoh va taqdiri vaznini xud nolidaand va in holro mo ham dar Rûdaki, ham dar Firdavsi va ham dar šoironi digar mebinem va xudi hamin holat dar suxanhoji barçasta va tundu tezi Ubajdi Zokoni xub aks jofta ast:

Dar ilmu hunar mašav cu man sohibi fan,
To nazdi azizon našavi xor cu man.
Xohr ki šavi qabuli arbovi zaman:
King ovaru kingarî kunu kingra zan!

1) Na dar sarsuxan va na dar maçmua nombar našudani navisanda goni rohi çadidr beçiz nest. Çadidizm bo muvofiçatpardoziji xud ba soxti hukmron, bo coplusi va furūmojagiji xud dar peši mutlaqijati tsari va amiri Buxoro, bo programmajî mumsikonaji gūjo musbati xud, bo xakeri tamoman ziddixalqiji xud ki ba kontrrevoljutsijaji millatçigiji burzuazi sabzida rasid,—in çadidizm, az tendentsijahoji ravšannamoji-maorifparvarije ki dar nisfi dujjūmi asri XIX dar adabijoti toçik namojon şuda bud, ba qafu bargaştan bud; va binobar hamin, dar adabijoti toçik jagon osori ma'lume mononda natavonist va az çihati adabi darhaqiqat cun daraxti bemeva şuda mond.

Ba hokimi çaddor šoir to ba hamon vaqt lozim bud ki vaj, ja'ne šoir, çavon va dar haddi kamol bošad va hukmdori xudro vaf namuda tavonad. Hamin ki çavoniji šoir guzast, joki vaj ba hukmdori xud jagon gustoxije kard, darhol šoir cun cizi nodarkor berun partofta mešud, joki ba çazohoji mudhiš giriftor megardid; oxir Sulton Mahmudi nociz va bemiçdor amr karda bud ki simoji muazzami adabijoti forstoçik Firdavsiro ba zeri poji fil andozand.

Qismaçi buzurgtarin navisandagon va šoironi toçik tamom jak musibatnomajest satrho va sahifaçhojaš pur az nolahoji çigarsûz va alamhoji çongudoz! Az rûji jak ehtimol, šoiri Benaziri xudrûj Rûdaki ba çazabi hukmdoraš giriftor omada kûr kunonida šud; Daçiqiro sarbozi dargohi šoh kušt. Eçodkori „Şohnoma“ Firdavsi dar ajjomi piriji xud zijoda az bist sol darbadar gašt, dar ta'qib bud va dar xoriju zori murda raft, va hatto ba'daz vafotaš rühonijoni musulmon naguzoštand ki ūro dar qabrisoni umumî dafn kunand; Abūali Si-no az dašti sulton Mahmudi badqahr gurexta si sol darbadar gašt va jakbor dar asnoji gurez-gurezi xud dar bijovoni regzor qarib bud ki halok šavad; Nosir Xisrav solhoji daroz dar qurbat va musofiri gašta, badarqa şuda, gurexta va nihojat dar jak qişloçi xilvat va ba heç kas noma'lum—dar qori Jumgon vafot kard; Mas'udi Sa'di Salmon bist sol dar zindon mond (dar zindoni çaznaviho); Sobiri Tirmizi bo farmo-ni Otsizi Xorazmšoh ba nahri Amu qarq kunonida šud; Kamoli Xūçandi solhoji daroz dar zindon mahbus bud; Hiloliro ba kofiri ajbdor karda Abdulloxonî Aštaroni kušt; Hoziq bo farmoni amir Nasrullo ba tavrî vahšijona saraš burida šud; Mašrabro ba kofiri ajbdor karda ba dor ovextand; Ah-madi Kalla va Şohin doimo ba sarzanış, ba tühmat va tahdidhoji darborijoni xonhoji mançit giriftor budaand. Somi bošad az kor ronda şuda va nobino şuda murda raft; Şohin dar ajjomi çavoni sil şuda murda raft; Hajrat incunin; Sajji-doji Nasafi, Fitratî Zardûz, Savdo, Asiri va jakqator šoironi digar tamomi umri xudro dar qaššoçi va muhtoçi guzaroni-daand va çajra...

Zolimon baroji az šoir va navisandaji mustaqil va ozodfikir çasos giriftan boz bisjor roh va corahoji berahmona va hilakoronatare doštand.

Harcand ki in šoironi ozodfikirro dar zindagiason ba habs-ho va šikançaho meandoxand va ta'qib mekardaand, vale ba'daz margašon suxanoni otašbori onhoro pinhon kardan, xomuş namudan az ūhdaji darbor namebaromad. Inak dar in-

ço takjagohi sodiqi taxti feodalho—rühonijon ba majdon me-baromadand. Onho harakat mekardand ki jo asari navisanda va şoiri ma'lum va maşhurro nestu nobud kunand, vajo mazmuni dohijonaji onhoro xijonatkorona vajron karda nişon dihand, qalat tafsir namojand va tavre kunand ki gujo on asarho dini va mistiki budaand. Agar şoirro **çisman** mahv kardan mumkin naşavad, dar on hol kore karda asari ũro nest kardaand vajo bayositaji duruqtafsirkunî **rûhi** asari ũro kuştand. In qasos, az şoiri ozodixoh, begumon saxttarin va makoronatarini qasoshost.

Ma'lum ast ki tazkiranavisoni rasmi nomi şoiri çasuri asri XVII—Sajjidoji Nasafiro pinhon kardani şudaand; zero ki vaj ba kalonhoji feodali zid baromada ast, xalqro, tabaqa-hoji pojoniji xalqro dũst medorad va in hissijoti xalqparvariro tarannum mekunad. Ma'lum ast ki jakqator asarhoji haçviji Muşfiqi ba rũji qv nabaromada mondaand. In osori vajro darborijon va rühonijon ba devonaş nadarovarda mondaand. Vale in coraji onho niz ta'sir va nufuzi asarhoji in şoironro barham doda natavoniştand, on asarho dar bajni xalq dahan-badahan megardand, darboraji raftori mardonavori on şoiron (masalan darboraji Muşfiqi) dar bajni ommaji xalq naqlho mondaand va memonand.

Cun namunaji firebgari va tafsiri bardurũq, qasdhoji rühonijonro ki mexostand ruboihoji Umar Xajjom barin jak şoiri dahriro dini karda nişon dihand, misol girem mas'ala tamom ravşan meşavad. Oxir, Xajjom megũjad, ki:

Butxonavu ka'ba xonaji bandagijast,
Noqus zadan taronaji bandagijast
Mehrobu kalisovu tasbehu salib,—
Haqqo ki hama nişonaji bandagijast.

In ruboi hamintavr tafsir karda şudaast: „Butxonavu ka'ba çoji ta'zim ast (ba xudo). Ovozi zangũlaji kaliso surudi bandagon ast ba şarafi xudoji taolo. Mehrob, kaliso, tasbehu salib darvoqe' roh va usulhoji gunoguni madh va ta'rifi xudost“.

Rühonijon hatto şoirro ba'daz murdanaş vali (avlijo) gufta ham „mebardostand“, to ki ba hamin vasila eçodijoti haqiqiji ũro ki ba muqobili soxti hukmron ravona şudaast, rũpũş namojand.

Binobaron dar rohi omũxtani mirosi adabiji klassiki dar peşi kritikaji adabi cunin vazifaje meistad ki ba aqida va

tasavvuroti an'anavi bo çasmi tanqid nigoh karda, eçodijoti jakqator şoironro az sari nav dida barojad. Masalan agar buzurgtarin şoiri asri XI—Nosir Xisravro girem, mebinem ki in şoiri jak umr badarqaşuda va darbadar gaştaro ba'daz murdanaş rühonijoni ismoilija ba daraçaji xudogi bardostaand; va holon ki agar mo durust tadqiq kunem, dar eçodijoti vaj ohangi harakati dehqononi zamoni xudaşro meşunavem, va mebinem ki dar şe'rhoji ũ protesti stixijagiji ommaji dehqonon ba muqobili zulm va eksploatatsija, protest ba muqobili zançirhoji din, aks jofta ast.

Eçodijoti tamomi klassikhoji adabijoti toçikro, maxsusan onhojoro ki dar bajni asrhoji X va XV guzaştand, az çihati mazmunaxon az sari nav dida baromadan lozim ast va haminro dar nazar doştan darkor ast ki şakli maçozi-sufigiji eçodijoti onho heçgoh az çahonbiniji onho omada nabaromada ast, balki in aksaran baroji rũpũş kardani mazmuni progressivi, oppozitsioni va ziddidini nazarijahoji onho xudi jak parda budaastu bas.

Cunonci girem, jake az şoironi davrahoji qadre oxirtar—Bedilro. Sarmaçolaje ki darboraji Bedil dar in almanax navišta şuda ast, ravşan nişon medihad ki agar jak qism şe'rhoji ba zaboni murakkab va pecudarpec navištaşudaji vajro ki mazmunaxon ba din va süfigi nazdik ast (va baroji onho ũro „avlijo“ guftaand) bardorem, ongoh xohem did ki şe'rhoji ba tavri cuqur filosofiji vaj tamoman ba xarakteri digar, ja'ne darboraji beadolatiji içtimoi-bojigari va kambaqali, darboraji zulmi ahli darbor va toçu taxt va hatto bo elementhoji dahrigi navišta şudaand.

Ba çumlaji haminguna çalattafsirkuniho ki foş karda şudanaşon lozim ast, harakati az tarafi millatçijoni burzuazi, sardaftari çadidizm karda nişon doda şudani Ahmadi Kalla niz medaroad, in nuqtaji nazar dar ba'ze „asarhoji ilmi“ niz hast ki navisandagoni onho in nuqtaji nazarro be heçguna taftiše qabul kardaand. Holon ki tadqiqi hanũz nopurraji eçodijoti Ahmadi Kalla ham nişon medihad ki bovuçudi xatohoji çudogonaji in adib va donişmandi buzurg, dar bajni nuqtaji nazari progressivi-maorifparvariji vaj va nuqtaji nazari rũjrozt ziddixalqiji çadidizm, heç jak munosibate nest.

Tartidihandagoni in maçmua dar sarsuxanhoje ki dar haqqi şoiron va navisandagoni çudogona navištaand, harakat kardaand ki xarakteri haqiqiji eçodijoti şoiron va navisandagonro az pardaho va az vajronkorihoji tazkiranavisoni rasmi darbori va rühonijon toza karda nişon dihand; bo in

dar in roh korhoji avvalin iĉro ŝuda, qadami naxustin partof-
ta ŝuda ast, vale dar in soha kor va tadqiqoti bozham zijod-
tar va cuqurtar talab karda meŝavad.

IV

Darboraji taraqqiji **adabijoti dahanakiji** peŝaz revoljutsija maxsusan istoda guzaŝtan lozim ast. Folklori toĉikj hanuŝ ba daraĉajê ki lozim ast, omuxta naŝuda ast, vale on cize ham ki ĉam'ovari ŝudaast, to ci andoza qimati kaloni badei va idejavi doŝtani asarhoji folkloriro niŝon medihad. Xalq az zulmu ŝikanĉaji asorat nolaŝo kardanaŝ, ba muqobili zolimon va asirkunandagon protest namudanaŝ, dar jodi hajoti xuŝbaxtona xajol va orzuhoji ŝirin kardanaŝro dar eĉodijoti xudaŝ aks kunonida ast. Dar in eĉodijot, ideologijaji mehnatkauŝon va tabaqahoji pojoniji dehqonon ifoda ŝudaast.

Majlhoji qahramononaji xalqi ozodixoh, daleriji vaj, qajrat va tavonogiji vaj dar dostoni xalqi toĉik „Gurguli“ aks jofta ast.

Xususan lirikaji xalqiji toĉiki ki asosan iborat az rubojjot va qazalhost, bo nafosati tabiiji xud ĉudo ŝuda meistad. Qajraz inho adabijoti xalqiji toĉiki az afsonahoji benazir va aĉib va az zarbulmasalhoji purma'no va purhikmat ki tafakkuri xiradmandonaji xalqro ifoda mekunand, va incunin az haĉvijot ki bo nomi latifa maŝhur ast, boj meboŝad.

Revoljutsijaji Oktjabr sahifaji navi naŝ'unamoji sotsialistiji adabijoti dahanakiji xalqi toĉikro mekuŝojad. Eĉodijoti xalq ba daraĉaji balandi didanaŝuda va nav bardoŝta ŝud. Az ŝakli oliji badei ki asrho boz kor karda ŝuda ast, istifoda namuda, dar on ŝaklho mundariĉaji navi printsiपालiro darovarda va ŝaklhoji navi eĉodijoti badeiro kor karda barovarda, xalqi toĉik darboraji Lenin, darboraji Stalin, darboraji muborizahoji buzurgi baroji kommunizm burda ŝuda istodagi namunahoji navi duraxŝoni dostonhoji epikiji xudro meofarad.

Dostonguĝho dutor va dumburaro ba dast girifta zafarhoji duraxŝoni kuli Hasanro tarona mekunand. Lirikaji xalqi ki hajot va maiŝati navi xuŝbaxtonaji kommunisti, oilaji nav va iŝqro madh mekunand, ohanghoji toza pajdo karda ast, afsonahoji navi dilcasp eĉod ŝuda istodaand. Dar in almanax tanho jak miqdori kami namunahoji folklori soveti daromadaand. Dar inĉo gap na tanho dar sari jak ĉam'ovariji muqarrari ast, zero folklori sovetiji toĉik na faqat objekti omu-

ziŝ ast, balki xudi vaj jak eĉodijoti zindaji gul-gul ŝukufta istodajest ki bo tamomi zebogî ba latofati badeiji mazmunhojaŝ nurafŝon ast.

Olimpiadaji eĉodijoti xalq ki ba munosibati tajjori ba dahsolagiji respublika guzaronida ŝuda bud, niŝon dod ki dar bajni xalqi toĉik citavr ĉaŝmahoji xuŝknaŝavandaji eĉodi pinhon ast va citavr talantho az bajni xalq rasida istodaand.

Xususan eĉodijoti kolxozciji paŝĉohsola Jusuf Vaforo qajd kardan zarur ast, zero ki vaj beŝubha dar bajni hofizoni xalqi jake az ĉohoji avvalinro iŝqol mekunad. Rubojjoti peŝaz-revoljutsioniji vaj ma'lum va maŝhur ast va ŝe'rhoji davraji sovetiji vaj ba tamomi kuhistoni Toĉikiston pahn ŝuda va suruda meŝavad, ŝe'rhoji vaj ba'zan to ba on daraĉa pahn ŝudaand ki az tarafi ki naviŝta ŝudanaŝon noma'lum ŝuda monda ast.

Dar in maĉmua qadre az namunaji eĉodijoti ba xud maxsusi Valizoda va incunin az eĉodijoti ustodi gurgulixon Bobo Junus ki ba tarzi dostonho va ĉangnomaho guftaast, darovarda ŝuda ast.

V

Eĉodijoti adabi-matbuotiji ba'daz revoljutsija niz ba daraĉahoji baland baromada ast. Adabijoti sovetiji toĉik dar muborizahoji ŝiddatnok dar ruŝhoji revoljutsijaji Oktjabr dar Osijoji Mijona, dar muboriza barziddi interventhoji xoriĉi va kontr-revoljutsijaji millatcigi, ba vuĉud omadaast. Navisandaji kuhansoli Toĉikiston rafiĉ S. Ajni qalabahoji Oktjabrro hanuŝ dar ŝe'rhoji solhoji 1918 naviŝtagiaŝ tabrik mekunad.

„Surudi ozodi“ji vaj dar ŝahr va qiŝloqhoji Osijoji Mijona suruda meŝudand:

Ej sitamdidagon, ej asiron,
vaqti ozodiji mo rasid!
Muzdagoni dihed, ej rafiqon,
dar ĉahon subhi ŝodi damid!

Dar soli 1922—23 dar matbuoti toĉiki ŝe'rhoji rafiĉ Lohuti ki ba muborizaji revoljutsioni dar zeri bajraqi partijaji bolŝevikon va internatsionalizmi proletari da'vat mekunand, cop meŝavand.

Nomhoji ustodoni adabijoti toĉik—ŝoiri ordendor Abulqosim Lohuti va asosguzori romani toĉiki navisandaji ordenodor Sadridin Ajni ba tamomi Sojuzi Soveti ma'lum va maŝ-

hur ast. Inak haminho sardaftari adabijoti ba'daz revoljutsijagiji toçik meboşand.

Bo tarbijati qamxoronaji partijaji Lenin—Stalin, nashhoji çavoni adabijoti toçik ba majdon omadand: şoiri bolajoqat va şirinzabon Pajrav Sulajmoni ki dar ajjomi çavoniaş vafot karda ast, şoiron Tursunzoda, Dehoti, Rahimi ki az tarafi Hukumatı SSSR bo ordenho mukofotonida şudaand va incunin rafiqon Sotim Uluqzoda, Ikromi, Hakim Karim, Jusufi, Aminzoda, Suhajli, Rahim Çalil, Mirşakarov, va rafiqoni digar.

In almanax darboraji nasli çavoni adabijoti toçik tasavvuroti muajjan doda metavonad.

Adabijoti hoziraji toçik samaraji Oktjabr ast. Vaj dar lavhahoji badei qalabahoji benaziri revoljutsijaji Oktjabrro naqş mekunad, vaj odamoni soxtmoni sotsialistiro tasvir mekunad, vaj ba qalabahoji nav-banav da'vat mekunad, vaj tamomi torikihoji davrajiqulomiji sobiqro kuşoda doda va xalqro meomuzad ki ba on guzaştaji sijoh nafrat kunand va dar barobari hamin vaj az bajni ommaji xalq obrazhoji qahramonhoro ki dar avvalin şurişhoji ba muqobili quvvahoji çam'ijati kühna bapo xestaand, zinda megardonad va xalqro ba rühi an'anahoji revoljutsioni tarbiya mekunad.

Az çihati şaklhoji badei adabijoti toçik bo zanrhoji nav boj şudaast: drama, novella, ocerk, surudho, romanho ki adabijoti kühna az onho xabare ham nadoşt, holo zinatdehi adabijoti navi mo şudaand. Adabijoti soveti az çihati zabon toraft ba zaboni zindaji toçiki nazdik şuda istoda ast. Davrajı sovetiji adabijoti toçik ham az çihati mundariça va ham az çihati şakl dar rohi taraqqiji eçodiji adabijoti toçik jak qadami xele kalon ba peş ast.

Dar barobari hamin navisanda va şoironi toçik ba noraşgihoji adabiji xud tamoman iqrorand. Hanüz jagon asari nasri ki tamomi cuquri va vus'ati soxtmoni sotsialistiro nişon doda boşad va odami zindaji soxtmoni sotsialistiro tasvir mekarda boşad, ba majdon naomada ast. In kambudi hanüz dar nazm ham mavçud ast. Dar tasvir kardani buzurgiji epoxa hanüz sximatizm, mahdudijat, abstraktiji zijode hast.

Tanqidi adabi hanüz ba daraçaji xele past ast. Çarajoni haçvijot dar adabijoti toçik tamoman ba rohi taraqqiji xudaş guzošta naşuda ast. Dar sohaji munosibat ba mirosi adabiji klassiki kambudihoji kalon hast. Hanüz na hamaji şoiron va navisandagon namunahoji xele xubi ustodoni adabijoti klas-

sikiro az nuqtaji nazari tanqid azxud karda, kor karda baromada va ba hamon daraçaji badei bolo şudaand va ba'zan kürkürone taqlid kardanho niz dida meşavad.

In hol aksaran ba muqlaqlnavisi, ba garonifodagi, ba arxiizmi obrazho girifta mebarad va jak nav' çudoji va tafriqaji bajni adabijot va zaboni zinda va eçodijoti xalqro ba mijon meorad.

Dar texnikaji şe'r ham hanüz baroji kofta joftani şaklhoji nav qadamhoji muvaffaqijatnok guzošta naşuda ast.

Dar partavi vazifahoji ki dar peşi adabijoti toçik istodand, navisandagon va şoironi toçik kambudihoji davrajı guzaştaji adabijoti toçikro xub mebinand va bo suxanoni maşhuri Lenin ifodaji fikr namuda mexohand dar çaşni dahsola qajd namojand ki behtarın tarzi idkunı—ba vazifahoji hanüz içronaşuda diqqati alohida dodan ast.

Baroji adabijoti toçiki on bahoji olije ki darboraji vazifahoji navisandagon, hamcun inzenerhoji rühi odamizod, az tarafi rafiq Stalin doda şuda ast, va ba amal ovarda şudani metodi realizmi sotsialisti dasturulamal şuda xizmat mekunad.

Dar davrajı muboriza baroji tadriçan az sotsializm ba fazaji oliji kommunizm guzaştan, navisandagoni toçik dar atrofi partija bozham zictar muttahid meşavand, baroji içroji vazifaji xud — tarbijaji kommunistiji omma va az şuuri mardum bartaraf kardani asaroti feodalizm va kapitalizm, onho bozham bo quvvaji nav jaroqi xudro burrotar mekunad.

Cunonci, ustodi suxan Lohuti dostoni „Şe'ri ozod“i xudro ba oxir rasonida megūjad:

Ba, daz in na'raji şerona bizan,
Bongu farjodi dalerona bizan!
To şavad bongi daleronaji tu
Lojiqi hajkali şeronaji tu,

asarhoji garonbahoji badei eçod kardan, asarhoje ki lojiqi davroni buzurgi stalini boşand,—ana tafakkuri eçodi va tamomi sa'ju qajrati navisandagon va şoironi sovetiji toçik ba içroji in vazifa ravona şuda ast.

Ba sarçaşmahoji eçodijoti xalq nazdiktari şavem, dar ofaridani obrazhoji badei adabijoti toçikro az on sarçaşmaho serob namojem. Balandi va soddagijero ki ba eçodijoti xalq xos ast, azxud kunem; zaboni adabijotro ba zaboni ommaji

xalq nazdik kunem, az adabijoti peşqadami xalqi kabiri barodaronaji rus omüzem. Nihojat muammoji şakli navi poezijaro hal kunem. Hamaji in mas'alahi dar peşi adabijoti toçiki istoda ast va hal karda şudani onho adabijoti toçikro ba peş harakat medihad.

Şakli arüzro ki şakli asosan pahnşudaji şer'sozi dar adabijoti toçik ast, aslo rad naqarda istoda, dar ajni zamon şaklhoji nav kofta joftan, namunahoji hiçogî (sillabiki) va tanikiji şer'soziro ki dar eçodijoti xalq mavçud ast, ba kor burdan—in ast rohi ojandaji taraqqiji şakli şer'soziji adabijoti toçik.

Dar peş hanüz korhoji bisjor-bisjor istoda ast. Pajdarpaj ba hamon daraçahoji baland va baland bolo şuda istoda, adabijoti toçikro ba peş burdan, taraqqi dodan, dar asarhoji monumentaliji badei azamat va iftixori epoxaro aks kunonidan—in ast on vazifahoji asosije ki navisandagon va şoiron ba munosibati dahsolagiji respublika dar peşi xud guzoştand.

Xudro bojaduşojad tajjor kardan, quvvahoji navro ba adabijot çalv namudan, omüziş va doimo ma'lumoti xudro bolo bardošta istodan va bo rohbariji partijaji buzurgî Lenin—Stalin xudro takmil dodan—in ast on rohe ki ba içroji vazifahoji mazkur girifta mebarad.

In maçmua, cun hisoboti navisandagon va şoironi Toçikiston baxşida ba dahsolagiji respublika meboşad; dar barovari in bojad dar rohi taraqqiji ojandaji adabijoti toçik cun manoraji rahnamo xizmat namojad.

Pravlenijaji Sojuzi navisandagoni sovetiji Toçikiston.

Oktjabri s. 1939.

